

A Magyar Nyelv száz éve (1905–2004)

„A pályafutók kidőlnek egymás után: csak a fáklya maradjon égve, ez a szent tűz – a magyar tudományosság és műveltség fáklyája, ez világoljon mind jobban és jobban, és örökkön-örökké.”

(Szily Kálmán)

A Magyar Nyelv a Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, története szorosan összefügg a Társaság történetével. Megjelenésével kezdődött a Társaság „igazi élete” (SZINNYEI: MNy. 1930: 3), s kezdettől fogva a Társaság működésének legfontosabb „szerve”, sőt „intézménye” lett (BÁRCZI: MNy. 1965: 9). És mivel a Társaság „élete lényegében egybeesik a XX. század magyar nyelvtudományával” (KÁROLY: MNy. 1980: 273), folyóirata, mint egy „tudománytörténeti jegyzőkönyv” (IMRE: MNy. 1979: 258), híven tárja elénk e százados történet eredményeit és minden viszontagságát (vö. BÁRCZI: MNy. 1955: 1).

I.

1. Egy magyar nyelvtudományi társaság létesítésének gondolata először 1880 táján merült fel (SZINNYEI: MNy. 1930: 1), de a feltételek valójában a századfordulóra értek meg. A XIX. század utolsó két évtizedében ugyanis két nyelvészeti folyóirat, a Nyelvtudományi Közlemények és a Magyar Nyelvőr köré csoportosultak a korábban magányosan munkálkodó nyelvészek (BENKŐ: MNyTK. 131: 47). Adva volt tehát a lehetőség, hogy a kiváló szakemberek egy táborba, társasággá szerveződjenek. Szily Kálmán helyzetfelfismerése és szervező ereje kellett hozzá, hogy a lehetőség valósággá váljon. Egy személyben természettudós és nyelvész, korábban a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, három évtizeden át a Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke és folyóiratának, a Természettudományi Közlönynek a szerkesztője, a tudományszervezésben igen gazdag tapasztalatokkal rendelkezett. A társulat fennállásának századik évfordulóján Melich János emlékeztetett Társaságunk létrejöttében betöltött szerepére: „A Természettudományi Társulat valamennyi magyar tudományos társaságnak példaképpül szolgál mind a vezetést, mind pedig az elért eredményeket illetően. S mi, Magyar Nyelvtudományi Társaság különben is közel érezzük magunkat a Természettudományi Társulathoz. Amikor Szily Kálmán, a Természettudományi Társulat nagy organizátora s a múlt század utolsó harmadában valóságos vezetője, a társulattól visszavonult, Istentől adott szervező tehetségevel bennünket: magyar nyelvészeket tudományos társaságba tömörített, s

gazdag tapasztalataival haláláig bölcsen vezetett.” (MNy. 1941: 215) Az ő lelkes és fáradhatatlan előkészítő munkája eredményeképp jelent meg a „Fölvívás nyelvtudományi társaság alapítására” 1903 októberében a napilapokban, november 15-én a Magyar Nyelvőrben (Nyr. 1903: 465–6, újra közölve: MNy. 1905: 44–5 és MNyTK. 152.). Majd ennek nyomán 1903. december 19-én összeült az alakuló közgyűlés (jegyzőkönyvét l. MNy. 1905: 45–7, híradás: Nyr. 1904: 32–3), amelyen Szily Kálmán hangsúlyozta, hogy folyóirat nélkül egy társaság sem folytathat sikeres működést: „A M. Nyelvtudományi Társaságnak is kell tehát, mihelyt ereje engedi, folyóiratot indítani”. Mindezek után a Társaság hivatalosan 1904. október 22-én, a tisztválasztó közgyűlésen alakult meg, amelyen elnöknek Szily Kálmánt, alelnöknek Szinnyei Józsefet, titkárnak Tolnai Vilmost, jegyzőnek Gombocz Zoltánt választották meg (MNy. 1905: 93–5). Huszonöt év múltán Szinnyei így méltatta a megválasztott elnököt: „A közgyűlés Szily Kálmánt állította társaságunk élére, azt a sokérdemű magyar embert, aki nemcsak két tudomány érdemes művelésével, hanem nagy szervező tehetségével is szolgálta a magyar művelődést, s akiről a mi körünkben mindenkor tisztelettel és hálával fogunk emlékezni” (MNy. 1930: 1). Majd hozzátette: „Szily Kálmán nem üres kézzel jött”. Ugyanis miután rövid köszönő beszéddel elfoglalta az elnöki széket, fontos bejelentést tett: Semsey Andor (az akkori idők nagy mecénása) pénzadományjal biztosította, hogy a Társaság saját folyóiratot alapítson. Az adományozó levél így szólt (MNy. 1905: 94):

„Tisztelt Társaság! Minden tudományos társaság, mely a közönség támogatására számít, csak úgy fejthet ki sikeres működést, s gyakorolhat mélyebb hatást, ha saját folyóirattal rendelkezik, melyben munkásságát részletesen ismertetheti, elérendő céljai iránt az érdeklődést folyóirataiban tarthatja.

Élénken óhajtom, hogy a most alakult »Magyar Nyelvtudományi Társaság« megerősödjék és hatalmasan fölvirágozzék.

Ez okból elhatároztam, hogy e Társaságnak – most, mikor még a kezdet nehézségeivel küzd – 2000, azaz kétezer koronát adományozok, azzal a kikötéssel, hogy saját külön folyóiratát már 1905 elején indítsa meg, a részletkérdések megfontolását s a megindítás módozatainak megállapítását a t. Társaság választmányára bízván.

Meg vagyok győződve, hogy a megindítandó folyóirat, ha jól lesz szerkesztve s a meglévő kiváló erőket közös munkásságra egyesíteni bírja, már 1905 folyamán annyira föl fogja kelteni a magyar közönség érdeklődését, hogy azontúl saját erejéből is fenn fog állhatni.

Fogadja a Társaság tiszteletem nyilvánítását s legjobb kívánságaim őszinte kifejezését. Budapest, 1904. október 22-én. Dr. Semsey Andor.”

A Társaság megalapításával közel egyidőben került sor folyóiratának megindítására. Ennek gyors egymásutánban sorjázó előzményei a következők: a választmány 1904. november 15-i ülésén az elnök ismerteti a Hornyánszky nyomda által összeállított költségirányzatot, és előterjeszti a folyóiratnak Tolnai Vilmos titkárral együtt kidolgozott programját, amelynek végleges szövegét (l. alább) – hosszabb vita után – a választmány állapítja meg (MNy. 1905: 143); a november 26-i ülésen a választmány a folyóirat címéül a „Magyar Nyelv”-et fogadja el (MNy. 1905: 188); időközben Tolnai Vilmos lemond titkári megbízatásáról, ezért az első két szám megszerkesztése az elnökre hárul (MNy. 1905: 285; 1911: 236). Így történt, hogy az 1905. január 24-i választmányi ülésen Szily Kálmán, elnök és szerkesztő egy személyben, bemutatja a Magyar Nyelv első, 1905. januári füzetét (MNy. 1905: 188) élén – az alábbi – programadó cikkel, melynek címe: „Mit akarunk?”.

„Meg akarjuk a művelt közönséggel ismertetni a magyar nyelvtudomány fontosabb eredményeit, mind a nyelvtörténet, jelentéstan és szófejtés, mind a hang- és mondattan terén; lehetőleg magyar példákra be akarjuk vezetni a nyelvészeti kutatások megbízható

módszereibe; le akarjuk szoktatni a nálunk még oly gyakori délibábos nyelvészkedésről s rá akarjuk szoktatni a nyelvtények helyes felfogására. S hogy mindezt megtehessek, vagy legalább megkísérthessük, újra egyesíteni akarjuk e munkában a magyar nyelvészek szétszakadt seregét, s fölbresztve a magyar közönség érdeklődését s fölhasználva a romlatlan nyelvérzékében rejlő erőt, új segédcsoportokat is akarunk toborozni közös munkánkra.

Mi nem leszünk sem »orthologusok«, sem »neologusok«. Nem akarjuk fölforgatni az irodalmi nyelv kertjét s nem fogjuk elátkozni a nyelvújítást, mivel egy-két fát, egy-két bokrot nem a kellő helyre ültetett. Legnagyobb részük már úgyszólván elvesztett, de sok közülök életben maradt s ezek már oly mély gyökeret vertek s annyira elterebélyesedtek, hogy őket most már kitépni, kidobni akarni nemcsak hiábavaló erőlködés, hanem valóságos bűn is lenne. De ügyelni fogunk a kert tisztaságára. Belopódzni akaró idegenszerűségek, időtlen tájnyelviségek, esetlen új alkotások, bármilyen tekintélyes helyről ajánltasának is, a mi támogatásunkra nem számíthatnak. Állandó figyelemmel fogjuk kísérni irodalmi nyelvünk s tudományos műnyelvünk újabb fejlődését s a hol lehet, elő is fogjuk mozdítani, de a hol kell, küzdeni is fogunk ellene, mindenkor helyet adva az ellenvéleményeknek is – de a személyeskedéseknek soha.

Különös gondot fogunk fordítani a népnyelv és az egyes nyelvjárások megismerésére és ismertetésére, valamint nyelvtörténeti adatok gyűjtésére is.

Czikkeink megválogatásában s közrebocsátásában tervszerűleg fogunk eljárni. Mindenkor közérthetőségre, folytonos és fokozatos emelkedésre fogunk törekedni.

El fogjuk-e célunkat érni? Ez nemcsak tőlünk és munkatársainktól, hanem a közönségtől is függ. Fogja-e törekvéseinket, ügyünk fölkarolásával s a Magyar Nyelvtudományi Társaság körüli sorakozásával támogatni? Kormánytól, Akadémiától ily célra segítyt kérni szégyenlenénk. A társadalmat akarjuk szolgálni: a társadalomra kell támaszkodnunk.”

*

Útjára indult tehát a Magyar Nyelv, és elkezdődött a Magyar Nyelvtudományi Társaság élete.

A folyóirat megindulásával párhuzamosan új kezdeményezés született. Valószínűleg Szily Kálmán indítványára a választmány elhatározta, hogy a folyóiratban megjelent fontosabb értekezéseket külön füzetekben közzéteszi (MNy. 1906: 189). Az 1905. március 7-i választmányi ülésen az elnök jelenti, hogy „a tervezett különyomatok közül” megjelent kettő: Zolnai Gyulától „Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig” és Szily Kálmántól „A mágnás czím a magyarban” (MNy. 1905: 287). Különyomatként láttak napvilágot 1905 és 1906 folyamán még Pápay József, Balassa József, Erdélyi Lajos és Réthei Prikkel Marián dolgozatai (MNy. 1906: 189). Ezután fontos szerkesztési újítás következett. Melich János indítványára ugyanis a választmány 1907. december 10-én tartott ülésén elhatározta: „a Társaság külön kiadványai ezentúl, a megjelenés időrendje szerint, folyószámmal láttassanak el s ez az intézkedés utólagosan az eddig megjelent füzetekre is kiterjesztessék. A sorozat címe a következő lesz: »A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai«” (MNy. 1908: 141 és MNy. 1907. tizedik, decemberi füzet hátsó borítéka; RAISZ: MNyTK. 152: 9–10). Az első kiadvány, amely sorozatcímmel és sorszámmal jelent meg, az MNyTK. 7. számaként, 1908-ban, Gombocz Zoltán „Honfoglaláselőtti török jövevényyszavaink” című értekezése (MNy. 1908: 144). A magyar nyelvtudomány történetében jelentős szerepet játszó, tekintélyes sorozat 2004-ben a 222. számát érte meg.

2. A Magyar Nyelv történetének első korszaka, szoros kölcsönhatásban a Társaság életével, 1905-től 1949-ig tart. Ennek 1924-ig terjedő szakaszát Szily Kálmán koncepciója határozta meg. Korábbi tapasztalatai alapján meg volt győződve róla, hogy a Társa-

ság sikeres működésének legfontosabb eszköze a jól szerkesztett folyóirat. A folyóirat ügyét ezért állandó figyelemmel kísérte, időről időre számot adott szerkesztési elveiről, és beszámolt az elért eredményekről – mégpedig a társasági élet legfőbb fórumán, közgyűlési elnöki megnyitó beszédeiben. Nevezetesen a VI. közgyűlésen (MNy. 1908: 190), a VIII. közgyűlésen (MNy. 1911: 235–6) és a XIV. közgyűlésen (MNy. 1917: 33–5, 213) elmondott beszédeiben a Magyar Nyelv címlapján is kezdettől fogva megjelölt eredeti célkitűzés mellett érvelt, hogy ti. „közérdekű folyóirat” legyen „a művelt közönség számára”. E folyóiratnak – mondotta – „nem szabad csupa szakszerű és csakis a szakemberek legszűkebb körét érdeklő olyan cikkekből állnia, melyek a nem szakembereket véggkép elriasztanák, de nem is szabad holmi silány népszerűsködés kedvéért, a tudomány színvonaláról alászállania” (MNy. 1908: 190). Ebben a szellemen hangsúlyozta a Társaság 1907. évi működéséről szóló titkári jelentésében szerkesztőtársa, Gombocz Zoltán, hogy a Magyar Nyelv „igyekezett az elnöki megnyitóban is említett kettős feladatnak megfelelni, hogy t.i. egyrészt tudományos és anyagközlő cikkeivel előbbre vigye a magyar nyelvtudomány ügyét, másrészt népszerűbb cikkeivel minél szélesebb körben keltsen érdeklődést a magyar nyelvtörténet s az összehasonlító nyelvtudomány iránt” (MNy. 1908: 190).

Találóa jegyvezte meg RUBINYI MÓZES a folyóirat ötven éves jubileumára írt cikkében: „Szily Kálmán szerkesztői munkájának legnagyobb értéke szervezőképessége volt. Minden szerkesztőtársa képzetesebb, nagyobb nyelvész volt mint ő, vezérségét azonban minden társa megbecsülte és irányítását elfogadta” (Nyr. 1955: 128). Azt tartotta továbbá, hogy „a Szily–Gombocz-korszak volt a MNy. legérdekesebb, legvirágzóbb korszaka”. Szily Kálmán és Gombocz Zoltán a folyóirat első tíz kötetét szerkesztették együtt. Szily a tíz éves évfordulót „A 100-ik füzet” című cikkében ünnepelte (MNy. 1914: 433–5), és összeállította a dolgozótársak névsorát, annak megítélésére: mennyire bírta a Magyar Nyelv „a meglévő erőket közös munkára egyesíteni”. Gombocz pedig 1914-ről szóló titkári jelentésében így fejtegette a folyóirat első tíz évének jelentőségét: „A múlt év decemberében megjelent 100-dik füzet a Magyar Nyelv tizedik évfolyamát zárta le. 259-en hordták össze azt a gazdag és sokoldalú tudományos anyagot, a mely folyóiratunk első decasát megtölti. Szerénykedés nélkül megállapíthatjuk, hogy a nyelvtörténeti, nyelvújítási és népnyelvi gazdag és értékes anyagközléseken kívül folyóiratunk tíz kötetében számos olyan értekezés is megjelent, a mely a magyar nyelvtörténet egy-egy fontos problémáját oldja meg, vagy új problémákat vet fel s a kutatás számára új utakat jelöl ki.” (MNy. 1915: 189) Az évtizedes szerkesztői együttműködés 1914 őszén szűnik meg, amikor Gombocz egyetemi tanári kinevezése következtében Kolozsvárra költözik. Harmonikus együttműködésükről, egymás iránti kölcsönös megbecsülésükről a XII. közgyűlés jegyzőkönyvében maradt ránk emlékezet. Gombocz Zoltán ugyanis, utolsó titkári jelentésében, köszönetét nyilvánítja a Társaság tagjainak eddigi munkája támogatásáért, s így folytatja: „hálás köszönetemet fejezem ki első sorban a mi mélyen tisztelt Elnökünknek megtisztelő barátságáért, a melylyel az oldala mellett eltöltött tíz esztendő életem legértékesebb korszakává avatta.” A közgyűlés pedig „hálás köszönetét fejezi ki Gombocz Zoltánnak 10 éven át folytatott buzgó működéséért. Az elnök ehhez a maga külön köszönetét is csatolja és hálásan emlékezik meg Gombocz Zoltánnak különösen szerkesztői minőségben kifejtett működéséről. Öreg napjainak kiváló öröme volt az, hogy 10 esztendőn át a legteljesebb egyetértésben szerkeszthette vele a Magyar Nyelvet.” (MNy. 1915: 189–90).

A Magyar Nyelv már megindulásakor maga köré gyűjtötte a korszak jelentős nyelvészeit, és rövid időn belül a hazai nyelvtudomány vezető orgánuma lett. Történetének első évtizede alatt szerkesztői és munkatársai kialakították sajátos, a többi nyelvészeti

folyóirattól eltérő arculatát: létrehozták a speciális magyar nyelvészet fórumát. Méghozzá a kor uralkodó nyelvszemléletének megfelelően, az újgrammatikus elveken alapuló történeti nyelvészet műhelyét. Oly módon is, hogy a teljesen magyar témák vizsgálata mellett a velünk történetileg érintkező nyelvek kutatásában is a magyar lett a célnyelv. Gombocz Zoltán idézett titkári jelentésében a folyóiratnak a nyelvtörténet terén elért eredményeit emelte ki. Szily Kálmán pedig 1917-ben, közgyűlési elnöki megnyitójában visszatekintve a Magyar Nyelv tizenkét éven át megtett útjára, kijelentette: „Folyóiratunknak mindjárt az első kötetéből kiderült, hogy első sorban a magyar nyelvtörténet orgánuma fog lenni. Az is lett.” (MNY. 1917: 34). Főként Gombocz Zoltán, Horger Antal, Jakubovich Emil, Melich János, Mészöly Gedeon, Pais Dezső, Sági István, Szinnyi József, Zolnai Gyula munkássága révén, a folyóirat e korai szakaszában – a magyar nyelvtudomány fejlődésének tendenciáját követve – a nyelvtörténeti tárgyú tematika folyamatosan uralkodóvá vált. Ezzel párhuzamosan előtérbe került a nyelvemlékek tanulmányozása, a régi magyar írók nyelvének elemzése és a magyar nyelvtudomány-történet művelése, kiemelkedő alakjainak méltatása. A tudománytörténeti kutatások jelentős előmozdítása is Szily Kálmánnak köszönhető, aki ennek a diszciplínának úttörő képviselője volt hazánkban. Körünkben és korunkban maradván elég ezúttal arra a közgyűlési felolvasására utalnom (MNY. 1913: 49–57), amelyben „néhány mikroszkopikus szótári adatból kiindulva, megállapítja, hogy Calepinus magyar munkatársa Laskai Péter volt”, és amelyet ma is azzal az érdeklődéssel olvasunk, mint amellyel egykor „a felolvasás közönsége a nyomról nyomra lépegető fejtegetés egyre világosodó eredményeit követte” (HORVÁTH JÁNOS: Szily-Eml. 9).

Az újgrammatikus iskola elméletének hatására a nyelvtörténeti kutatások irányítják erőteljesebben a figyelmet a nyelvjárásokra mint a nyelvfejlődés utolsó fázisának forrásaira, amelyekből hasznos következtetéseket lehet levonni a történeti folyamatok törvényszerűségeire. A Társaság kezdettől fogva feladatának tekintette a nyelvjáráskutatást, alapszabályai értelmében folyóirata – programadó cikkének célkitűzése szerint – különös gondot fordít „a népnyelv és az egyes nyelvjárások megismerésére és ismertetésére”. Hamarosan meg is indult a gyűjtőmunka szervezése. Önkéntes gyűjtőket toboroztak, tájékoztatókkal és kérdőívekkel látták el őket. Az eredményről Gombocz Zoltán mint titkár 1907-ben számolt be a választmánynak, amely ennek alapján megbízta őt azzal, hogy a beérkezett mintegy 5–600 adatot megrostálva, a Tájzsótár mintájára szócikkékké szerkesztve dolgozza fel (MNY. 1908: 41, 46, 191). „Pótlékok a Magyar Tájzsótárhoz” címmel jelent meg előbb a Magyar Nyelv 1908–1910. évi köteteiben, majd a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 11. számaként, 1910-ben Gombocz összeállításán. Nyilván a feldolgozás során jut Gombocz arra a megállapításra, hogy az effajta szógyűjteményeknek „aránylag csekély tudományos hasznát látjuk”, mert „magyar nyelvtörténeti kutatásainkban is egyre jobban érezzük az olyan népnyelvi monográfiák hiányát, a melyek nemcsak az illető nyelvjárás »különösségeit« jegyzik össze, hanem kiterjeszkedve az egész szókészletre, hű képet nyújtanak a nyelvjárás hangállapotáról s a nép képzeletvilágáról” (MNY. 1908: 191). A kérdéskör, nyomon követhetően, tovább foglalkoztatta, a választmány 1908. november 17-én tartott ülésén ugyanis, a népnyelvi monográfiák ügyében kiküldött bizottság előadójaként terjesztette elő a jövőendő munkálatokat megalapozó, korszakalkotó tervezetét az alábbi jegyzőkönyvi megszövegezésben:

„Az eddigi gyűjtések felsorolt hiányain az indítványozó úgy vélne segíthetni, ha a Magyar Nyelvt. Társaság képzett nyelvészeket, a kik a nyelvtörténeti kérdésekben is járatosak, megbízta azzal, hogy előre megállapított egységes terv szerint egy-egy nyelvi leg egységes kisebb vidék (esetleg egyetlen falu) egész szókészletét és frazeológiáját monographikusan feldolgozzák.

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ HAVI FOLYÓIRAT

A MŰVELT KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

*

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZILY KÁLMÁN

elnök

ZOLNAI GYULA

titkár

GOMBOCZ ZOLTÁN

jegyző

I. KÖTET.

HÁROM MŰMELLÉKLETTEL.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG

1906.

A Magyar Nyelv első évfolyamának címlapja (Pais Dezső hagyatékából)

I. ÉVFOLYAM.

1905. FEBRUÁR.

2. FÜZET.

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ HAVI FOLYÓIRAT

A MŰVELT KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

*

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZILY KÁLMÁN

2. FÜZET

1905. FEBRUÁR

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG

1905.

A Magyar Nyelv első évfolyam második füzetének címlapja,
a Nyelvtudományi Társaság emblémájával

E nyelvjárás-szótáraktól meg kellene követelnünk, hogy hangjelzésük megbízható és következetes legyen; hogy ügyeljenek a jelentések meghatározására; fontosabb tárgyaknál esetleg hosszadalmas leírás helyett rajzot adjanak; hogy az illető nyelvjárást nem az irodalmi nyelvhez viszonyítva, hanem mint önálló nyelvgységet dolgozzák fel, lehetőleg teljes szókincsét összegyűjtsék s minden egyes cikkben kiterjeszkedjenek az illető szó használata körére is.” (MNy. 1909: 47.)

A sors különös kegyéből ugyanezen a választmányi ülésen választják meg rendes taggá Csúry Bálint egyetemi hallgatót, aki ezt a nagyszabású tervet majd két évtizeden át folytatott gyűjtő és szerkesztő munkával, ugyancsak nagyszabású műben, a Szamosháti Szótárban megvalósítja. Az Előszóban leszögezi: „A kidolgozásban, szótáram felépítésében azt a javaslatot vettem alapul, amelyet Gombocz Zoltán Társaságunk akkori titkárára, 1908. november 17-én terjesztett a választmány elé.” (A Szamosháti Szótárról: SÁGI: MNy. 1936: 333–8; KÁROLY: MNy. 1980: 276–7; Csúry életművéről: SZABÓ T.: MNy. 1941: 65–72, MNyTK. 56., a Magyar Nyelvtudományi Társasághoz fűződő kapcsolatáról: BENKŐ: MNy. 1987: 129–31.)

3. A második évtized a Magyar Nyelv válságos időszaka, amelynek megpróbáltatásain Szily és oldalán a Gombocz örökébe lépő Melich János vezette át a Társaságot s mentette át folyóiratát. A korszak „címszavai” magukban is eleget mondanak: világháború, a Monarchia szétesése, proletárdiktatúra, Trianon. A szellemi veszteségek mellett gazdasági válság, anyagi romlás következett be, amely a folyóiratot létében fenyegette. Az 1919-ről szóló titkári jelentés e vonatkozásban a következő helyzetet tárja elénk: „A Magyar Nyelv egyre vékonyodó évfolyamai a tanú reá, hogy Társaságunk súlyos időközön megy keresztül. 1915-ben még a szokásos 30 ívnyi terjedelemben jelent meg folyóiratunk, 1916-ban már csak 26 ívet, 1917-ben 20 3/4-et, 1918-ban 19-et, 1919-ben pedig már csak 11-et adhattunk.” (MNy. 1920: 97). Ugyanis „míg 1915 januárjában a Magyar Nyelv egy 16 oldalas íve 67 K 02 fillérbe került, addig az 1919 december havában megjelent Magyar Nyelv füzetének ugyanilyen terjedelmű egy-egy ívéért Társaságunk a nyomdának 1200 koronát fizetett.”

Az 1919-i „átkos esztendő”, amely a Társaságot „a megsemmisüléssel határos válságba sodorta”, „a legszomorúbb emlékü marad mindenkor” (MNy. 1920: 1 és 98). Szily Kálmán bölcs taktikája tudta csak megakadályozni azt, hogy a Lukács György által felállított direktórium ellenőrizze a Társaság működését és beleavatkozzon folyóirata szerkesztésébe (MNy. 1920: 55–6; 98–9). A Tanácsköztársaság bukása után a politikai fordulat személyi áldozatokat is követelt. A proletárdiktatúra idején történt szerepváltásuk miatt üldözést szenvedett és tragikus véget ért Simonyi Zsigmond (I. TOMPA, Simonyi Zsigmond. Bp., 1975. 206–10) és Asbóth Oszkár (I. KISS, Asbóth Oszkár. Bp., 1996. 64–8). A Magyar Nyelv mindkettőjükéről nekrológot közölt: Simonyiról Gombocz Zoltán (MNy. 1919: 155–6), Asbóthról Melich János (MNy. 1920: 155–6) tollából. Melich évi titkári jelentéseiben (MNy. 1920: 99 és 1921: 143) a Társaság „érzékeny veszteségei” között is megemlékezett róluk. Simonyit – Gombocz nekrológja nyomán – így méltatta: „November 22-én hunyt el Simonyi Zsigmond, a magyar nyelvtudomány lankadatlan buzgalmú munkása. Sokoldalú gazdag irodalmi tevékenységet fejtett ki s alig van nyelvtudományunknak olyan ága, a melyben figyelemreméltót, értékeset vagy éppen alapvetőt ne alkotott volna. A megboldogult Társaságunk megalakulása óta úgyszólván halála napjáig *választmányi tagja* volt, szorosabb kötelékek azonban nem fűtétek hozzánk. Küzdő, harcoss ember volt, a tudós emlékének tisztelettel hódolunk.” (MNy. 1920: 99).

A húszas években a fokozódó inflációval tovább súlyosbodik a Társaság anyagi helyzete. 1922-ben a nyomdai árak mértéktelen emelése azzal fenyegetett, hogy „a Magyar

Nyelv harmadik sovány füzetete már nem jelenhetik meg, s folyóiratával együtt Társaságunk is megszűnik” (GOMBOCZ: MNy. 1923: 103); ezért Szily Kálmán, Gombocz Zoltán, Szinnyi József aláírásával Kérelem címmel a vezetőség arra szólítja fel a tagokat, hogy önkéntes adományaikkal tegyék lehetővé a folyóirat további megjelenését: „Ha folyóiratunk a társadalmi készség hiánya miatt megszűnik, Társaságunk működése háttalanná válik” (1923: 5–6. szám borítékán). Az adományok azonban nem tudták megoldani a kérdést; el kellett fogadni az állam, majd az Akadémia segélyét: „A M. Kir. Válás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Magyar Tud. Akadémia támogatásával” felirat először a Magyar Nyelv 1925. 9–10. füzet borítékára és az 1925-i kötet címlapjára került fel (vö. MNy. 1926: 151).

Ám ezekben a mostoha időkben is egy nagyszabású vállalkozás a Magyar Nyelv szerkesztőinek és munkatársainak a nemzeti művelődés jövőjébe és legnemzetibb tudományunk szerepébe vetett hitét hirdeti. „A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyvé”-ről szólók. Tervezetéről az első híradás 1920-ban jelent meg:

„Az Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága előadójának, Melich Jánosnak indítványára elhatározta, hogy kiad egy művet, a mely a magyar nyelvtudomány és philologia tudományos eredményeit összefoglalja oly módon, hogy a munka a felsőbb oktatás céljait is szolgálhassa. A műnek *A magyar nyelvtudomány kézikönyve* lesz a címe s két kötetre fog terjedni... Az első kötet szerkesztői Gombocz Zoltán, Melich János és Németh Gyula” (MNy. 1920: 96). A továbbiakban a tematikából kiténik, hogy a sorozatot 27 önálló értekezésből tervezték összeállítani, és az egyes tanulmányok megírásával a Magyar Nyelv jeles munkatársait bízták meg. A mű létrehozásának indítéka, mint Melich utóbb kifejtette, az a meggyőződése volt, hogy „a jelen nehéz pillanataiban is a magyar kultúra egységének fenntartásáért, megóvásáért mindent el kell követnünk”. És: „Ez a hit, ez a meggyőződés lelkesíti a Magyar Nyelv írói gárdáját akkor, a mikor egymással szövetkezve nem csupán a Magyar Nyelv megjelenését fogja ez esztendőben is munkásságával lehetővé tenni, hanem meg fog jelentetni egy kézikönyvet is, a mely a magyar nyelvtudomány terén elért eredményeket összefoglalja, eredményeket, a melyek nagyrészen folyóiratunk tizenhat évfolyamában vannak lerakva.” (MNy. 1921: 142.) A sorozat biztatóan indult többek között Gombocz Zoltán „Nyelvtörténeti módszer” (1922.), Melich János „A honfoglaláskori Magyarország” (1925–1929.) című tanulmányaival. Sajnos a sorozat végül is torzóban maradt (okairól l. BENKÓ: NytudÉrt. 65: 52 skk.), bár a későbbiek folyamán napvilágot látott még néhány jelentős értekezés, köztük Tolnai Vilmosé „A nyelvújítás” (1929.), Laziczius Gyuláé „A magyar nyelvjárások” (1936.), Bárczi Gézáé „A magyar nyelv francia jövevényszavai” (1938.), Klemm Antalé „Magyar történeti mondattan” (1928–1942.) címen. A MNyK.-nek tervezete tudománytörténeti szempontból igen tanulságos. Egyfelől dokumentálja ugyanis, hogy a korabeli nyelvészet, jelesül a kialakuló magyar nyelvtörténeti iskola szemlélete szerint melyek azok a diszciplínák, amelyek a nyelvtudomány egészét alkotják. Másfelől a törekvés átfogó igényű mű létrehozására, ún. szintetikus összezésre mindenképp jelentős kezdeményezés volt.

4. A Magyar Nyelv története első korszakának második szakasza 1925-től 1949-ig tart. Szily Kálmán 1924-ben bekövetkezett halála után, immár az ő „közreműködése” nélkül folytatta Melich János és Gombocz Zoltán a szerkesztés munkáját, s csaknem egyidejűleg maguk mellé vették Pais Dezsőt (részletesebben l. „A Magyar Nyelv szerkesztői 1905–2004.” című mellékletben), aki a MNyK. szerkesztési elveinek kidolgozásában már velük együtt dolgozott (PAIS: MNy. 1959: 155).

A Magyar Nyelv harmadik évtizedének legjelentősebb hozadéka Gombocz Zoltán nyelvelméleti munkássága. A MNyK. sorozat bevezetéseként közzétett „Nyelvtörténeti

módszertan” után – amelyben korának újgrammatikus nézetével összhangban még azt vallja, hogy „a nyelvtudománynak nincsenek ahistorikus disciplínái” (l. erről HORGER bírálatát: MNy. 1922: 173–4) – új fejezet nyílik munkásságában, amelyet épp a Magyar Nyelv hasábjain lépésről lépésre nyomon követhetünk, mégpedig azt, hogy „Gombocz az újgrammatikus iskolából indul, de nagy pályát fut be” (KÁROLY: MNy. 1980: 276). Ferdinand de Saussure művének ismertetésével kezdődik tanulmányainak ez a sora (MNy. 1924: 141–3), amelyben nyelvészeti irodalmunkban először jelenik meg „a leíró nyelvészet” és „a történeti nyelvészet” egyenrangúságának elve. A recenziót négy, közgyűlési elnöki megnyitó beszéde követi. A „Leíró nyelvtan, történeti nyelvtan” című (MNy. 1927: 1–6) Saussure nyomán hirdeti a tudományos leíró nyelvtan megteremtésének szükségességét azzal a meggyőződéssel, hogy „a mai magyar nyelv tüzetes leíró nyelvtanának a megvalósulása a magyar nyelvtörténeti kutatásoknak is újabb lendületet adna.” A „Mi a mondattan?” című értekezésében (MNy. 1929: 1–7) a címben feltett kérdés megválaszolása során a nyelvi elemzésben a funkció szerepének érvényesítésével kapcsolatos módszertani eljárásokat mutatja be. A „Nyelvhelyesség és nyelvtudomány” című tanulmány (MNy. 1931: 1–11) ebben a témában máig is a legnagyobb távlatokat nyitó elméleti alapvetés, amelynek végeredménye: nincs egyetemes érvényű nyelvhelyességi norma, a nyelvhelyesség tér és idő függvénye, „a nyelvészociológia problémája”. Végül „Funkcionális nyelvszemlélet” című, halála előtt tartott utolsó előadásában (MNy. 1934: 1–7) a prágai és koppenhágai strukturalista iskolák munkáinak ismeretében, valamint Laziczius Gyula „nagyszabású fonológiai tanulmányá”-nak eredményeit értékesítve alakítja ki a címében is híressé vált fogalmat.

*

A Magyar Nyelv életéhez szorosan kapcsolódik, két és fél évtizeden át, a Szily-jutalom. Megalapításáról a választmány 1922. január 10-i ülésén határozott. A határozat szerint az 1918-ban létesített „Szily-alap kamataival évről évre valamely a MNy.-ben megjelent, tartalmilag és formailag kiváló kisebb közlemény jutalmaztassék” (MNy. 1923: 63, előzménye: MNy. 1922: 2). A jutalmat először 1922-ben adták ki, Csefkó Gyulának, de erről (MNy. 1923: 67) s a következő jutalmazottakról csupán rövid indokolás adott hírt. Változás akkor állt be, amikor a jutalmat odaítélő bizottságnak Pais Dezső lett az előadója, aki 1927-től 1942-ig folyamatosan látta el ezt a megbízatást (vö. BÁRCZI: Pais-Eml. 20). Pais láthatólag nagy gonddal és kedvvel készítette a jelentéseket, új műfajt alakított ki, miniatűr nyelvészeti esszéket írt. A jelentések tudománytörténetileg igen becseksek, s a később jelentős tudósról többnyire az első, biztos ítéletű értékelések. Különösen érdekesek a Nagy J. Béláról (MNy. 1930: 237–8), Laziczius Gyuláról (MNy. 1931: 212–3), Kniezsa Istvánról (MNy. 1934: 125–6), Szabó T. Attiláról (MNy. 1940: 63–6), Györke Józsefről (MNy. 1941: 60–61), Lakó Györgyről (MNy. 1943: 163–6) szóló cikkek. Közülük ízelítőül a Laziczius Gyuláról 1931-ben írt jelentés egy részletét iktatjuk ide.

„Abban a szerencsés, de egyszersmind nehéz helyzetben vagyunk, hogy munkatársaink közül egy egész sort tarthatunk érdemesnek az aránytalanul nagyobb erkölcsi, mint anyagi értéket képviselő Szily-jutalomra. Mégis azt hisszük, jogosan állapodunk meg egy olyan szerzőnél, aki csak ebben az évfolyamban jelent meg először a Magyar Nyelv közönsége előtt.

A szláv nyelvek és irodalmak bűvárának indult és ért el figyelemre méltó sikereket Laziczius Gyula. Azonban utóbb tudományos életcéljába foglalta azt a törekvést is, hogy a szlavisztika művelésével szolgálatukra legyen nemzeti tudományainknak is, aminthogy ezek csakugyan számos pontjukon megkövetelik a több mint ezeresztendő környezetünkhöz tartozó szlávtság beható és minél többoldalú tanulmányozását. A szlavisztikában

való tájékozottsága képesítette őt arra, hogy a magyar nyelvtudomány számára elsőnek értékesítsen egy olyan külföldi kezdeményt, amely a nyelvtudományi felfogásmódnak vitathatatlanul gazdagodását és mélyülését jelentheti.

A fonológia – a nyelvtudománynak az az iránya, amelynek rendszeres érvényesítését újabban az orosz Trubeckoj és Roman Jacobson, a cseh Mathesius és az amerikai Sapir tették programjukká – a nyelvtudomány hangtani ágát felszabadítja a fizikai és fiziológiai szemlélet egyeduralma alól. Azzal, hogy a beszédhangoknál felismeri és előtérbe állítja a – fizikai és fiziológiai sajátosságaiktól független – funkció fogalmát, a nyelvtudományi értelemben vett »hangtan« számára kivívja azt az autarkiát, amely e lélektani és történeti tudomány szabad fejlődéséhez okvetlenül szükséges.

Laziczius »A fonológiáról« és »Egy magyar mássalhangzóváltozás fonológiája« című dolgozataiban (MNy. XXVI, 18–30, 266–76) mindenekelőtt jeles tájékoztatást nyújt a fonológiai irányzatról. Ahogy ismertetési tárgyát lényeges mozzanataiban felfogja, kiegészítő és kritikai észrevételekkel kíséri, elárulja, hogy olyan gondolkodó fővel állunk szemben, akitől a nyelvtudomány elméleti művelése terén becses eredményeket várhatunk. Azonban dolgozataiban különösen azoknak a részleteknek van nem mindennapi értékük, amelyek az alkalmazott és nem egy tekintetben továbbfejlesztett fonológiai szempontok érvényesítésével eddig igen sokat vitatott magyar nyelvtörténeti kérdések tisztázásához adnak jelentős lökést. Így első cikkében számos nyomós bizonyítékot sorakoztat fel a mellett, hogy az ó-magyar nyelvben észlelhető magánhangzóváltozásokat a magánhangzórendszeren végigvonuló intenzitás-eltolódás kapcsolja szerves egységbe. Második cikkében pedig a korábbi χ : későbbi h hangjaink körül végbement hangváltozásokat vezeti vissza arra, hogy bizonyos asszociatív vonatkozásoknak a magyar nyelv állományából való hiánya következtében a h + mássalhangzó kapcsolatoknak természetesen ki kellett küszöbölődniök.

Meg vagyunk győződve, hogy Lazicziusnak ezekért a nemcsak eredményes, hanem új útra forduló dolgozataiért sokszor fogják forgatni a Magyar Nyelv múlt évi kötetét.”

5. A Magyar Nyelv története első korszakának utolsó másfél évtizedéhez érkeve, az eddig előadottak ismeretében megállapítható, hogy a nagyközönségnek szánt folyóiratból tudományos orgánum lett (bár az eredeti célkitűzést jelölő „közérdekű folyóirat” 1948-ig szerepel címlapján). Jelentőségét az a körülmény is növelte, hogy „mint nyelvészeti folyóirat – úgy szólván – egyedül maradt a magyar nyelvtudomány porondján. Folyóirattársaink rendre kidőlték vagy megjelenésük korábbi rendjébe olyan hézagok iktatódtak, hogy megjelenésüket rendszeresnek alig nevezhetjük” – írta Laziczius 1940-ről szóló titkári jelentésében (MNy. 1941: 59). 1942-ben Melich János hetvenedik születésnapján érdemeit méltatva Kniezsa kiemelte: „Kezdetől fogva a legfontosabb munkatársa a Magyar Nyelvnek; sőt a folyóirat tudományos tekintélyének megalapozásában és fenntartásában éppen az ő kisebb-nagyobb terjedelmű, de mindig különös jelentőségű közleményeinek kivételes részük volt. 1915-től kezdve pedig a szerkesztés felelősségét is vállalja. Közismert dolog, hogy az első világháború után elszegényedett Társaságot ő állította talpra, és az ő körültekintő gondossága biztosítja a Társaság zavartalan életét és a Magyar Nyelv megjelenését a jelenben is.” (MNy. 1942: 231). Születésnapja alkalmából a Zsirai Miklós által szerkesztett és a Magyar Nyelvtudományi Társaság által kiadott „terjedelmében tekintélyes, kiállításában is pompás, tartalmában gazdag emlékkönyv” (PAIS K.: MNy. 1942: 311) egyúttal a folyóirat ünnepe is. A kötet szerzői, Melich „tisztelői, barátai és tanítványai” ugyanis a Magyar Nyelv hasábjain kibontakozott magyar nyelvtörténeti iskola tagjainak sorából kerültek ki.

Ám a háború utolsó évében válságosra fordult a folyóirat sorsa. „Az országunkat végigsöpörő háború, főleg azonban a német megszállás és az annak védelme alatt megbújó kormányzati rendszer nemzetgyilkos politikája a mi Társaságunk életében is szörnyű nyomokat hagyott” – állapította meg 1944-ről szóló titkári jelentésében Kniezsa (MNY. 1946: 85). Ami a Magyar Nyelv ügyét illeti, az időszaki folyóiratok betiltása a folyóirat további megjelenését veszélyeztette. „Hogy a MNY. 4. száma mégis elkészült, s az ötödik is nyomdába került, az a kormányintézkedéssel való szembenállást, illetőleg az intézkedés figyelembe nem vételét jelentette. Az elnökség és a szerkesztő vállalta az ezzel járó esetleges megtorlásokat.” (I. h.) A folyóiratot és a Társaság kiadványait azonban súlyos csapás érte 1944–1945 telén. A német csapatok által a bölcsészkar Trefort-kertjében felhalmozott benzines hordók az ostrom során kigyulladtak, és az így keletkezett tűz leg súlyosabban a C épületnek a Társaság által használt szárnyát károsította: „A tűzvész során elpusztult a Társaság irattárának nagy része, valamint a folyóirat 1944. évi 1–4. számának szét nem küldött példányai, és nagyobb mennyiségű korábbi kiadványokon kívül a legutolsó három kiadványnak teljes készlete.” (KNEIENZA: MNY. 1946: 86).

„Az 1945. esztendő a katasztrófa utáni erőgyűjtés jegyében folyt. Sajnos, az ország gazdasági leromlása és a Társaság tagjainak elszegényedése következtében ez a folyamat még lassúbb volt, mint tavaly az ostrom után elképzeltük.” (KNEIENZA: MNY. 1946: 87.) A Magyar Nyelv tudniillik 1945-ben és 1946-ban egy-egy füzetben hat-hat ívnyi terjedelemben látott csupán napvilágot, de folytonossága nem szakadt meg. Az 1947-i évfolyam négy számának húsz íve pedig megközelítette a békebeli színvonalat, csak öt ívvel soványabb, mint legvirágzóbb korszakában. Továbbá, 1944 óta először, 1947-ben az MNYTK. sorozata is bővült KARINTHY FERENC „Olasz jövevényszavaink” és BENKŐ LORÁND „A Nyárádmente földrajzinevei” című értekezésével a sorozat 73., illetve 74. számaként. Ám az örvendetes és reményeket keltő újvirágzás után 1948-ban a folyóirat két – márciusi és decemberi – számra és tíz ívre esett vissza. Az utóbbi adatok, mai szemmel nézve, változások előjelét mutatják.

II.

„A múltban a tudomány területén éppoly kevéssé indultunk ki a szükségletekből – legkevésbé a dolgozó nép szükségleteiből –, akárcsak a termelés síkján. Nem juthatott eszünkbe sem, hogy az elszórtan, egymástól függetlenül folyó egyéni kutatásokat céltudatos egységbe foglaljuk. »Magántanárok« magánügye volt a tudományos munka: kiki búvárkodjék ott ahol akar és éljen abból, amiből akar (kivéve a tudományból). Ilyen körülmények között természetesen fontos tudományterületek megműveletlenek maradtak, mialatt többen ugyanazzal az önmagában meddő részletkérdéssel foglalkoztak.

A tudomány államosítása – a kutatások tervszerűsítése és a közönség szolgálatába állítása – csak a tőkés anarchia felszámolása után valósulhatott meg. Az öt éves nyelvtudományi terv kicsi, de szerves része öt éves nemzetgazdasági tervünknek, s ez meghatározza célkitűzését: mi is le akarjuk rakni saját tudományunk területén a további építőmunka alapját; el akarjuk sajátítani példaképünk, a szocialista Szovjetunió új munkamódszereit, hogy a haladó nyelvtudomány fejlesztésével részt vegyünk a szocialista ország építésében.”

„A diadalmas Szovjet Hadsereg hazánk felszabadításával a tudományról is letörte a tőkés rendszer bilincset. Szabad fejlődésnek indult a nyelvtudomány is. A magyar munkásosztály hősi erőfeszítése és áldozatkészsége módot adott arra, hogy tervszerű munkával jótégyük a régi mulasztásokat és egyben a jövő fejlődés alapjait is megvessük. Újjáalakult a Magyar Nyelvtudományi Társaság, és miután elkészült nyelvtudományunk

ötéves terve, Társaságunk a terv részleteinek megbeszélésére az 1949. december 19–21. közti napokra összehívta az országos nyelvész-kongresszust.”

A fenti idézetek nem a kommunista párt valamely propagandafüzetében, nem is a Szabad Nép hasábjain, hanem a Magyar Nyelv 1949. évfolyamában jelentek meg. Az előbbi „A magyar és finnugor nyelvtudomány ötéves terve” című cikknek (MNY. 1949: 97, szeptemberi, 2. szám), az utóbbi „Az Országos Nyelvész Kongresszus”-ról szóló híradásnak bevezetője (MNY. 1949. decemberi, 3. szám borítékának hátsó oldalán). A közlemények névtelenül láttak napvilágot (l. viszont DEME: Nyr. 1950: 156–8, MNY. 1955: 270–1, NyK. 1975: 416–7, Benkő-Eml. 1991. 141–2), és korhűen érzékelte, hogy az ún. „fordulat évé”-ben a magyar nyelvészetben s így a Társaság és folyóirata életében is gyökeres változások következtek be.

I. A „tudomány államosítása” során a Társaságot és folyóiratát az alábbi intézkedések érintették. „A Körösi Csoma Társaság és az Országos Néptanulmányi Egyesület tagjainak beolvadása (1949. május 31.) Társaságunkba tömörítette a nyelvtudomány összes munkásait” (MOLLAY: MNY. 1955: 398). Ami a folyóirat ügyét illeti, a változásról „A Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöksége” által aláírt, 1949. október 15-én kelt „Tájékoztató” számolt be (MNY. 1949. évi 2. szám hátsó borítékán):

„Folyóiratunknak ez a száma néhány módosítással, újítással kerül olvasóközönségünk kezébe. Mindenekelőtt megváltozott a címlapja: kevesebb rajta a szöveg, és a címbetűk is modernebbek. Lekerült róla az a – sajnos – csak részben megvalósult célkitűzése, hogy »közérdekű folyóirat«. [...] Jelentős változást takar ez a lapalji mondat: »Kiadja a Tudományos Folyóiratkiadó Nemzeti Vállalat«. Ezentúl a Magyar Nyelv ügykezelését – a többi tudományos folyóirathoz hasonlóan – az erre a célra alakult nemzeti vállalat vállalta magára, mentesítve a Magyar Nyelvtudományi Társaságot a kiadással járó anyagi gondoktól és adminisztrációs ügyes-bajos dolgoktól.”

A címlapról egyidejűleg eltűnt a Magyar Nyelvtudományi Társaság emblémája, amely az 1905. februári számtól a borítékon, az 1924. évfolyamtól a címlapon folyamatosan fel volt tüntetve. A címlapok további változatai így festenek: 1950-ben és 1951-ben kiadóként a Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1952-től az Akadémiai Kiadó szerepel. Az 1952. 1–4. szám borítékától, majd az 1953. évi címlaptól kezdődően az eredeti „A Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából szerkeszti...” szöveg helyett: „A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata. Szerkesztette...” megjelölés áll. 1949-től 1953-ig a korábbi „Társasági ügyek” és a „Levélszekrény” rovatok szünetelnek, mindkettő csak 1954-ben indul újra.

A folyóirat előállítását ettől kezdve tehát az állam finanszírozta, ám ezzel természetesen megszűnt az államtól és az Akadémiától való függetlensége, amely az alapító Szily Kálmán törekvése volt. A szerkesztőre – különösen az átmeneti időszakban – az a nehéz feladat hárult, hogy az „országos kommunista nyelvészaktíva” tevékenységének (l. erre DEME: NyK. 1975: 416, Benkő-Eml. 1991. 142), valamint az Akadémia I. Osztálya irányításának (vö. MOLLAY: MNY. 1955: 399) szorításában, a politikai nyomással szemben, bölcs mérséklettel megtalálja a járható utat. Pais Dezső feladatát súlyosbította, hogy politikailag hátrányos helyzetben volt: „Az 1949. évi politikai fordulat egyetemi kihatása és a nyelvtudományban a marizmus előretörése Pais Dezső szakmai közéleti szerepét, súlyát is háttérbe szorította. Az a felfogása, hogy semmiféle hatalom előtt sohasem hajbókol, a »nem haladó« tudósok és professzorok közé való hallgatóság beosztásának nem éppen kedvező perspektívát nyitotta meg számára.” (BENKŐ LORÁND, Pais Dezső. Bp., 1993. 125). De még ebben az előnytelen helyzetében is töretlenül vitte tovább a folyóirat legjobb hagyományait. Az 1950. évi 1., márciusi szám élén BÁRCZINAK „A magyar

nyelvtörténet korszakai” című értekezése áll (MNy. 1950: 1–8), hozzácsatlakozva PAISnak „Irányelvek a magyar hangtörténet tárgyalásában” című tanulmánya (MNy. 1950: 8–15, folytatása a 2., májusi számban, uo. 97–113). Mindketten Gombocz korfelosztásából kiindulva építik tovább a nyelvtörténeti módszertan alapelveit.

1950: a sztálini nyelvészeti cikkek megjelenésének esztendeje, s ezáltal az igazi „fordulat éve” a magyar nyelvtudományban (vö. MOLLAY: MNy. 1955: 398). Tudománypolitikai következményei „Paisnak a kedvezőtlen politikai-tudománypolitikai helyzetét is gyökeresen megfordították. A megelőző körülményekből és a nyelvtudományban elfoglalt helyzetéből magától értetődően adódik, hogy Pais nem fukarkodott a sztálini megnyilatkozások dicséretével, illetőleg élen járt a marrizmus bukásán való örvendezésben.” (BENKŐ, Pais 125–6). Pais a Pravda-cikkekre megjelenésük után szinte azonnal reagált, s szakfolyóiratban elsőként üdvözölte Sztálin fellépését („Sztálin megnyilatkozása a nyelvtudományról” címmel: MNy. 1950. 3., októberi szám: 193–5), mert ez jelentette a kiutat a magyar nyelvészeti munkálkodásokra a megelőző években ólomsúlyként nehezedő marrizmus fojtó, bénító légköréből (vö. MNy. 1953: 1, 1955: 398). Azután is közleményekben és közéleti fórumokon igyekezett a fordulatot a hazai nyelvtudomány fellendítésének javára kiaknázni, a többi között „Mit tettünk és mit tegyünk a nyelvtudomány ügyében a Sztálin teremtette fordulat után?” című összefoglaló jellegű tanulmányában (MNy. 1951: 113–24).

2. 1953 őszétől kezdve – nyilvánvaló összefüggésben a Nagy Imre által júliusban meghirdetett új kormányprogrammal (vö. LAKÓ: MNy. 1954: 517) – fellendült a nyelvészeti alkotómunka: a Magyar Nyelv 1953. évfolyamának terjedelme az előző évinek több mint kétszeresére (22,5 ívről 47,5 ívre) növekedett. A folyóirathoz beérkezett cikkek hirtelen megszorodott mennyisége olyan többletmunkával terhelte meg az ekkor 67 éves Pais Dezsőt, hogy idősebb nyelvésztársai, köztük Bárczi Géza, Kniezsa István, Ligeti Lajos komolyan aggódtak, s azon voltak, hogy rábeszéljék, vegyen maga mellé segítőtársat a szerkesztésben. „De tulajdonképpen Pais tanár úr nem is akarta, hogy bárki is segítsen neki ebben, hiszen szívügye, szenvedélye volt a Magyar Nyelv szerkesztése. Baráti körében valóságos csodaszámba ment akkor, hogy a többrendbeli meggyőzés végül is rávette a változtatásra.” (KISS JENŐ, Beszélgetés Benkő Loránddal. In: Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból. III. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ. Bp., 2003. 438.) Így történt, hogy 1953-ban tan-székének tudós kollégájával, az akkor harminckét éves Benkő Loránddal osztotta meg a szerkesztés gondjait (l. még „A Magyar Nyelv szerkesztői 1905–2004” című mellékletet). Hogy Pais Dezső az ő legfőbb örökségét, legnagyobb kincsét, biztos ítélettel és csalhatatlan érzéssel jó kezekbe tette le, annak – fél évszázad múltán – mi vagyunk a tanúi.

A Magyar Nyelv mint „A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata” elsőrendű feladatának tekintette, hogy – az 1948-tól 1952-ig e vonatkozásban bekövetkezett szünet után – a Társaság tevékenységéről ismét rendszeres tájékoztatást nyújtson. Ennek első jeleként megjelenik BÁRCZI GÉZÁnak a Társaság 49. közgyűlésén, 1953. április 22-én tartott, „A nyelvtudományi kritikáról” című elnöki előadása (MNy. 1953: 4–13). PAIS pedig – a Társaság által őstörténeti kérdésekről 1953. december 1-jén rendezett vitauléshez kapcsolódva – publikálja „Nyék törzsnevünk és ami körülötte lehetett” című, 1948. március 16-án elnöki megnyitói előadásként elhangzott, s akkor, úgy látszik, nem közölni-hető tanulmányát (MNy. 1953: 278–93).

Az 1954-i évfolyamban ismét életre kelt a „Társasági ügyek” rovat, s ennek keretében kapott helyet – 1947 óta először – közgyűlési beszámoló és főtítkári jelentés, mégpedig az 1954. május 25-én tartott 50. évi jubileumi közgyűlésről (MNy. 1954: 517–20).

A beszámolók és főtítkári jelentések azóta mindmáig, immár megszakítás nélkül, napvilágot látnak a folyóiratban, s nemcsak a Társaságnak, hanem a XX. század magyar nyelvészetének történetére is becses forrásul szolgálnak. Közülük különösen alaposak és tartalmasak Mollay Károlynak és Szathmári Istvánnak a főtítkári jelentései. Az 1955. évi közgyűlésen „Kniezsa István elnök előterjesztette Gáldi Lászlónak azt a javaslatát, hogy minden, a Társaságban elhangzott előadásról és hozzászólásról összefoglaló ismertetés jelenjék meg a Magyar Nyelvben” (MNY. 1955: 402). Ennek eredményeképpen indult meg az 1955. évi 4. számban, a „Társasági ügyek” rovatban „A Magyar Nyelvtudományi Társaság életéből” című rendszeres és részletező beszámoló, amelyet 1955-től 1974-ig Mikešy Sándor, 1975-től 1991-ig Keszler Borbála, 1993–1994-ben Völgyi Zsuzsa állított össze.

Ugyancsak 1955-ben megindult a „Szemle” rovat. Benne a szokványos gyakorlat-tól eltérő és sikeres vállalkozás volt, hogy egy-egy tudományterület, egy-egy diszciplína 1945 óta elért eredményeit bibliográfiai összeállításokban, „összefoglaló képsorozatban” (BÁRCZI: MNY. 1965: 11) mutatta be. A sorozatot KÁROLY SÁNDORNak „Magyar történeti mondattani tanulmányok és közlések 1945-től 1954-ig” című szemléje (MNY. 1955: 511–22) nyitotta meg, s ÉDER ZOLTÁNNak „A magyar nyelvtudomány történetére vonatkozó munkálatok az utóbbi negyedszázadban (1945–1970)” című összegzése zárta (MNY. 1972: 107–20, 243–55, 355–68 és MNYTK. 130.). Több mint két tucat ilyen összefoglaló jelent meg, némelyik szakterületről folytatólagosan is (vö. MNY. 1974: 102).

A folyóirat később is közölt önálló tanulmányként egy-egy tudományszakról reprezentatív áttekintéseket, így pl. KÁROLY SÁNDOR „A hazai mondattani kutatások és európai hátterük (1880–1950)” (MNY. 1985: 129–40), KIEFER FERENC „A jelentéskutatás újabb irányzatai” (MNY. 1989: 257–71) címmel (mindkettő közgyűlési előadás), KISS LAJOS pedig „Nyelvtörténeti szótáraink típusai” (MNY. 1994: 392–412) címen (eredetileg kongresszusi előadás).

Ismeretes, hogy a történeti szemlélet légkörében, az újgrammatikus hagyomány folytatásaként, a tudományos igényű leíró nyelvtani témák szinte teljesen hiányoztak a Magyar Nyelv első korszakának anyagából. A második korszak élén „A magyar és finnugor nyelvtudomány ötéves terve” a „Rendszeres magyar leíró nyelvtan” és a „Tüzetes magyar nyelvtan” című munkák elkészítését jelölte meg a mai nyelv szinkrón feldolgozására (MNY. 1949: 98, 99). Az ötvenes évek elejétől kezdve azután, a Nyelvtudományi Intézetben folyó leíró nyelvtani munkálatok hatására a folyóirat egyre nagyobb teret adott a grammatikával kapcsolatos elméleti–módszertani problémák ismertetésének. A címek jól érzékelték a tematikát: TOMPA JÓZSEF, Leíró nyelvtanunk tárgyáról és felosztásáról (MNY. 1953: 261–6); A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának vitája a leíró nyelvtan tárgyáról és felosztásáról (MNY. 1954: 1–17); TOMPA, Az 1945-től 1960-ig megjelent magyar leíró nyelvtani közlemények (MNY. 1962: 115–25); s végül az 1961–62-ben megjelent akadémiai nyelvtanról, „A magyar nyelv rendszeré”-ről BERRÁR tanulmánya (MNY. 1961: 389–401) és SZEMERE ismertetése (MNY. 1963: 110–19). „Egy évtizedes munka eredménye fekszik előttünk s a magyar nyelvtudománynak évszázados adóssága” – így összegezte BERRÁR a mű korszakos jelentőségét. Ugyanakkor a hatvanas évek eleje a hagyományos grammatikától eltérő s azt bíráló eljárások évadjához vezet át. A Magyar Nyelv ugyanis ez időben ANTAL LÁSZLÓ strukturalista-transzformációs elemzéseinek egész sorát tette közzé, amelyeknek csaknem mindegyike parázs vitát váltott ki. Íme a közlemények tematikája és kronológiája: ANTAL, A morfémáról (MNY. 1959: 16–23), UŐ., Gondolatok a magyar főnév birtokos ragozásáról (MNY. 1959: 351–7); BERRÁR–SZÉPE–TOMPA, A magyar főnév birtokos ragozásáról. Hozzászólások Antal László cikkéhez (MNY. 1960: 43–51); ANTAL, Mitől függ, hogy hány morféma? (válasz Berrár–Szépe–Tomba hozzászólására; MNY. 1960: 358–60); ANTAL, Hány esete van a magyar főnévnek? (MNY. 1960: 52–7. Ebben a cikkben még 18 esetet sorol fel, felvéve az eset-

névnek? (MNy. 1960: 52–7. Ebben a cikkben még 18 esetet sorol fel, felvéve az esetragok közé az *-ul/-ül* essivust; a kérdés újrafelvetésére l. KIEFER: MNy. 1987: 482, 486, aki erről az előzményről nem szól), UŐ., Gondolatok a magyar ígéről (MNy. 1961: 273–9); PAPP ISTVÁN, Néhány szó az igei paradigma kérdéséről (MNy. 1962: 166–73); VELCSOVNÉ, Néhány megjegyzés Antal Lászlónak „Gondolatok a magyar ígéről” című cikkéhez (MNy. 1962: 323–6); ANTAL, Válasz Papp Istvánnak (MNy. 1963: 196–200), UŐ., Vázlatok egy eljövendő magyar mondattanhoz (MNy. 1962: 443–9); BERRÁR, A magyar esetrendszer vizsgálati módjairól (MNy. 1963 : 430–9); ANTAL, A magyar jelző három különböző nyelvtani koncepció jegyében (MNy. 1964: 61–8, értsd: a tradicionális, a strukturalista és a transzformációs nyelvtani koncepció jegyében). TOMPA, Egyik legnagyobb tévedése? (MNy. 1964: 428–32) és IMRE, Megjegyzések a jelzőkről (MNy. 1964: 433–40) ANTAL utóbbi cikkére reflektálnak. – A felidézett cikksorozat jelentősége az, hogy kifejezésre juttatta: el kell ismerni mind a tradicionális leíró módszer, mind az újfajta szinkron analízis létjogosultságát, s ezáltal hozzájárult a nézetek, irányzatok pluralizmusának kialakulásához. Bizonyára ezeket a vitákat is szem előtt tartotta KÁROLY, amikor későbbi visszatekintésében így vélekedett: „Úgy hiszem, nem légből kapott, ha a magyar nyelvtudomány legújabb korszakát úgy a 60-as évek elejétől számítom” (MNy. 1980: 280). És természetesen az „elméleti nyitás” eseményeire is gondolhatott, nevezetesen arra, amikor megindult az Általános Nyelvészeti Tanulmányok sorozata, és amikor elkezdődtek a Nyelvtudományi Intézetben a generatív nyelvtani munkálatok. KÁROLY ugyanis, aki jelentős szerepet vállalt a magyar nyelv generatív nyelvtanának előkészítésében és kidolgozásában (l. ÁNYT. 6. 1969: 11–24), a Magyar Nyelv olvasóit két átfogó tanulmányban tájékoztatta az új nyelvtantípusnak mibenlétéről: „A generatív nyelvtan gondolatának fejlődése és hatása. (Kritikai áttekintés)” (MNy. 1970: 443–52); „A generatív nyelvtan kapcsolata a produktivitás és a szinonimika vizsgálatával” (MNy. 1971: 270–80).

A történeti és leíró vizsgálatoknak a hatvanas években történt fellendülését tanúsítja, hogy „a Magyar Nyelvhez beérkezett cikkáradatot voltak hivatva levezetni” (l. BENKŐ, Pais 150) a Nyelvtudományi Értekezéseknek PAIS és BENKŐ szerkesztette terjedelmes tanulmánykötetei: a „Szótörténeti és szófejtő tanulmányok” (1963.), az „Alak- és mondattani gyűjtelék” (1965.) és a „Dolgozatok a hangtan köréből” (1969.) címűek. A nyelvtörténeti tematikát mélyítették el azok a közlemények, amelyek egy-egy kiemelkedő szintetikus mű megjelenéséhez csatlakoztak: DEME, A magyar nyelv történetéhez – „A magyar nyelv története” kapcsán (MNy. 1968: 14–23) BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR egyetemi tankönyvének bírálata; NYÍRI-HADROVICS, A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (MNy. 1968: 129–54) a szótár I. kötetének elemzése. BENKŐ, A magyar nyelvtörténeti kutatások kiemelkedő eseményéről (MNy. 1976: 39–47) SZABÓ T. ATTILA „Erdélyi magyar szótörténeti tár”-a I. kötetének méltatása.

3. A Magyar Nyelvnek a hetvenes években napvilágot látott kötetait lapozva külső változás jelét észleljük az 1975. évfolyamban: az egyes számok korábbi halványzöld borítékait narancssárga színűek váltják fel (s egyidejűleg megszűnik a füzetek folyószámozása). A lényegét érintő, tartalmi változásra pedig már az 1974. évfolyam 1. számától sor kerül, amelyet a szerkesztő „Szemle rovatunk újjáalakításáról” című közleményében (MNy. 1974: 102–3) jelent be. A korábbi időkre történő rövid visszpillantás után a rovat jövőbeli célkitűzését így körvonalazza: „Igyekezni fogunk arra, hogy a Magyar Nyelvben ezután a folyóirat jellegének, művelt szakterületeinek megfelelő minden számottevő munkát figyelmet vegyünk, a hazai speciális magyar nyelvészeti (leíró és történeti) publikációkon kívül ide értve a legközelebbi társtudományok számunkra tanulságos produkcióit, a jelentősebb külföldi magyar nyelvészeti tárgyú műveket, valamint – eseten-

ként – fontos általános nyelvészeti megnyilatkozásokat is.” A Szemle rovat átalakítása teljes sikerrel járt: a meghirdetett program megvalósítását az elmúlt évtizedekben a szerkesztő mindmáig magas színvonalon biztosította.

A hetvenes évek második felétől a folyóirat egyre nagyobb teret szentelt „gazdája”, a Magyar Nyelvtudományi Társaság életének és eseményeinek. BENKŐ „Anyanyelv és társadalom” című értekezése (MNy. 1976: 385–94), amely előadásként hangzott el a Társaság 72. közgyűlésén, felelevenítette és újból szokásba hozta máig ható érvénnyel az évi közgyűlési előadások folyóiratunkban való közlésének nemes, de időközben megszakadt hagyományát. A folyóirat történetét, megalapításának 75. évfordulóján IMRE SAMU értékelte „75 éves a Magyar Nyelv” című cikkében (MNy. 1979: 257–9), megállapítva többek közt azt, hogy „a Magyar Nyelv a legutóbbi negyedszázadban is a magyar nyelvtudomány meghatározó jellegű orgánuma volt”, valamint azt, hogy szerkesztésében, nem hanyagolva el a bevált jó hagyományokat, „rugalmasan alkalmazkodott a megváltozott körülményekhez, lapjain helyet adva az újabb hazai és külföldi irányzatoknak is”. A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1979. november 30-án ünnepi közgyűlésen emlékezett meg alapításának 75. évfordulójáról. A folyóirat a közgyűlés teljes anyagát közölte (MNy. 1980: 257–99 és különnyomatban az MNyTK. 157. számaként). Az elhangzott előadások közül kiemelkednek: BENKŐ „Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében” című elnöki megnyitója; SZATHMÁRI „Mit tett a Magyar Nyelvtudományi Társaság háromnegyed századon át a nyelvtudományért és az anyanyelvi műveltségért?”, valamint KÁROLY „Szemléleti és módszerbeli változások a XX. század magyar nyelvtudományban” című előadásai. Az ünnepséghez csatlakozik BÜKY BÉLA „Emlékkiállítás a Magyar Nyelvtudományi Társaság 75. évfordulója alkalmából” című híradása (MNy. 1981: 118–20) Ligeti Lajos által ajándékozott muzeális fényképmelléklettel, amely a Társaság választmányát ábrázolja az 1930-as évek elejéről.

Az előző évtizedekben kibontakozó törekvések folytatásaként történetünk utolsó negyedszázadában a Magyar Nyelvben több, jelentősen eltérő elveket képviselő irányzat él egymás mellett. A szemléleti és módszertani változásokról, a különféle irányzatok viszonyáról, ideológiai béklyóktól immár nem akadályozva, tudománytörténeti távlatba helyezve, az „audiatur et altera pars” jegyében fejtették ki véleményüket, kritikai álláspontjukat az alábbi tanulmányok szerzői: LAKÓ GYÖRGY, „Hagyományos” magyar nyelvészet és „korszerű” grammatika (MNy. 1987: 220–5); DEME LÁSZLÓ, Nyelviség, funkcionalitás, mikrotársadalmiság” (MNy. 1988: 385–93); BENKŐ LORÁND, A „budapesti iskolá”-ról (MNy. 1991: 1–14); HERMAN JÓZSEF, Az elméleti nyitás a magyar nyelvtudományban (MNy. 1991: 14–22); LAKÓ, Akadályok hazai nyelvtudományunk fejlődésének útjában; eredmények az akadályok ellenére (MNy. 1991: 288–97).

Azt, hogy a folyóiratban „kiegyensúlyozottabbá válik a leíró és történeti stúdiumok aránya” (JUHÁSZ: Nyelvünk és Kultúránk 1993. jan.–márc. 39), szépen példázza, többek között, az újabb nyelvtani művekről szóló elmélyült tanulmányok egész sora: KISS JENŐ, A magyar nyelv történeti nyelvtana (MNy. 1993: 257–80); ELEKFI, Strukturális nyelvtan I. Mondattan (MNy. 1995: 385–401); FORGÁCS, A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. kötet: A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika. (MNy. 1996: 385–95); H. TÓTH, É. Kiss Katalin – Kiefer Ferenc – Siptár Péter, Új magyar nyelvtan (MNy. 2000: 474–83); É. KISS–KIEFER–SIPTÁR, Reflexiók az „Új magyar nyelvtan” ismertetésére (MNy. 2000: 499–503); ELEKFI, Magyar Grammatika – és ami utána következhet (MNy. 2002: 11–32, 155–64); GERSTNER, Tamás Forgács, Ungarische Grammatik (MNy. 2002: 486–91). – Itt említhető meg, hogy az új irányzatok képviselői közül többen szívesen publikálnak a Magyar Nyelvben, így É. KISS (1978-tól), KIEFER (1979-től), aki „Az igeaspektus areális-tipológiai szempontból” című akadémiai székfoglalójának szövegét is folyóira-

tunkban tette közzé (MNY. 1996: 257–68). Ám ez nem is olyan meglepő, ha figyelembe vesszük annak a felmérésnek az adatait, amelyeket KISS JENŐ „Magyarországi nyelvészek és nyelvtudományi orgánumok” címmel (MNY. 2001: 140–51) a nyelvészek szakirodalmi olvasási szokásairól közzétett. Az 1996-ban készült felmérésnek ugyanis egyik fontos eredménye, hogy a hazai nyelvészeti folyóiratok közül a legnépszerűbb és legolvasottabb a Magyar Nyelv volt.

4. A múlt század utolsó évtizedében a folyóirat előállításában és terjesztésében jelentős változások léptek életbe. A Magyar Nyelvtudományi Társaság vezetősége 1991-ben úgy határozott, hogy az Akadémiai Kiadótól átveszi a kiadói feladatokat (MNY. 1992: 233); az 1992. évi 2. szám borítékán jelent meg a Magyar Nyelvtudományi Társaság mint kiadó. 1996-tól az Akadémiai Nyomda helyett a nyomdai munkálatokat, finansziális szempontból kedvezőbb megoldásként, az Argumentum Kiadó végzi, s ennek megfelelően az 1996. évi 1. számtól kezdve a borítékokon ez áll: „Magyar Nyelvtudományi Társaság [új sor] Argumentum Kiadó [új sor] Budapest” (vö. MNY. 1996: 238). 1999 szeptembere óta a folyóirat a világhálón is olvasható (l. MNY. 1999: 510–1); a 2000. évi 1. számtól kezdve pedig a tanulmányok sorába iktatott írásokat a Magyar Nyelv is angol nyelvű összefoglalóval közli (l. MNY. 1999: 241).

A Magyar Nyelv a magyar nyelvtudomány történetének, különösen XX. századi szakaszának egyik leggazdagabb forrása. A sokrétű anyagban való tájékozódást segítette elő a Magyar Nyelvtudományi Társaság, amikor kiadta az alábbi bibliográfiai munkákat: A Magyar Nyelv I–XXV. évfolyamának mutatója. Szerk. JUHÁSZ JENŐ. Bp., 1931. – A Magyar Nyelv XXVI–L. évfolyamának mutatója. Szerk. JUHÁSZ JENŐ. Bp., 1958. – A Magyar Nyelv LI–LXXV. évfolyamának mutatója. Szerk. SZEMERE GYULA. Bp., 1983. Reméljük, hogy ezeket a pótolhatatlan köteteket kiegészítő, a LXXVI–C. évfolyamokat feldolgozó munka is hamarosan elkészül. Végül öröndetes eseményt üdvözölhetünk: a 100. évfolyamban „Tudománytörténet” címmel új rovat indult, amely a folyóirat százados törekvését mintegy intézményes keretbe foglalja, és dolgozótársait e tekintetben is további munkálkodásra serkenti.

*

BÁRCZI GÉZA az „Új fél század küszöbén” című, a Magyar Nyelv fennállásának ötvenedik évfordulójára írt ünnepi számvetését (MNY. 1955: 1–3) így fejezte be: „Meggyőződésünk, hogy nem fog a magyar nyelvész-társadalmon múlni folyóiratunk további fejlődése, és bízunk abban, hogy a századik évfolyam megjelenésekor a jövő nyelvészei nyugodtan megállapíthatják: a második fél század még eredményesebb volt, mint az első, s az LI. évfolyamtól a C.-ig a fejlődés még nagyobb méretű, mint az I.-től az L.-ig. Úgy legyen!”

Úgy lett. A mi nemzedékünk is bizakodva tekinthet a Magyar Nyelvnek – a speciális magyar nyelvtudomány magas színvonalú, vezető orgánumának – jövőjébe, mert esélyeit szavatolják azok a még fokozottabb mértékben kiteljesedett feltételek, amelyekre BENKŐ LORÁND a Sajnovics-ünnepségen emlékeztetett: „nyelvtudományunk történetében talán sohasem voltak olyan kedvező adottságok a hatékony, eredményes munkálkodásra, mint manapság. Sohasem voltak ugyanis a mainál jobb szervezeti lehetőségeink; sohasem volt ennyi kitűnően képzett, szorgos szakemberünk; sohasem volt ilyen széleskörű és változatos a kutatási tematikánk; és sohasem voltak olyan sokrétűek, különbözőségükben is egymást kiegészítő és ellenőrzők módszereink, mint jelenünkben. Ezek a tények a föltétlen biztosítékai, hogy méltóképpen tudjuk továbbjárni azt az utat, melyet oly sok nyelvész-nemzedék taposott ki előttünk.” (MNY. 1970: 396).

III. Melléklet

A Magyar Nyelv szerkesztői 1905–2004.

1905. január, 1. füzet; 1905. február, 2. füzet: Szily Kálmán. – „Az 1904. október 22-i tisztválasztó-közgyűlés Semsey Andor 2000 koronás adományát elfogadta s ezzel a társaság egy új folyóirat kötelezettségét magára vállalta. A választmány ebben az ügyben több ülést tartott, a folyóirat címéül a Magyar Nyelv-et fogadta el s szerkesztésével az elnököt és a titkárt bízta meg. Időközben a titkár Tolnai Vilmos egészségi állapotára s nagy elfoglaltságára hivatkozva, a titkárságról lemondott, mire a választmány az első számok szerkesztésével az elnököt bízta meg” (az 1905. február 14-én tartott III. közgyűlésnek jegyzőkönyve: MNy. 1905: 285, 1. még MNy. 1911: 236).

1905. március, 3. füzet – 1906.: Szily Kálmán, Zolnai Gyula, Gombocz Zoltán. – Zolnai Gyulát titkárnak a III. közgyűlés 1905. február 14-én (MNy. 1905: 285), Gombocz Zoltánt jegyzőnek a II., tisztválasztó közgyűlés 1904. október 25-én (MNy. 1905: 94) választotta meg. „A folyóirat szerkesztését a választmány Szily Kálmán elnökre, majd a márciusi füzetből kezdve rajta kívül Zolnai Gyula titkárra és Gombocz Zoltán jegyzőre bízta.” (MNy. 1906: 189).

1907–1908. június, 6. füzet: Szily Kálmán, Gombocz Zoltán, Pápay József. – Zolnai Gyula 1906 őszén elfoglalta tanszékét a kolozsvári egyetemen, ezért a választmány október 9-én a jegyzőt bízta meg a titkári teendők ellátásával (MNy. 1907: 94, 190). – Gombocz Zoltánt titkárnak, Pápay Józsefet jegyzőnek az V. közgyűlésen 1907. január 15-én választották meg (MNy. 1907: 189).

1908. szeptember, 7. füzet – 1914. szeptember, 7. füzet: Szily Kálmán, Gombocz Zoltán. – „A Magyar Nyelv szerkesztőségében a jelen füzetrel változás állott be. Pápay József szerkesztőtársunk ugyanis a debreczeni főiskolában a magyar és az összehasonlító nyelv tudomány tanárának választatott meg. Ennek következtében Budapestről eltávozván, Társaságunk jegyzőségéről, valamint a Magyar Nyelv szerkesztésében való részvételről kénytelen volt lemondani” (MNy. 1908: 327, szeptember, 7. füzet). „Az elnök utalván a hármasszerkesztés nehézségeire, indítványozza, hogy a választmány a Magyar Nyelv szerkesztését ezentúl az elnökre és a titkárra bízta.” (1908. december 15-i választmányi ülés. A választmány az indítványt elfogadja. MNy. 1909: 142.)

1914. október, 8. füzet – 1921: Szily Kálmán, Melich János. – „Életkörülményeim úgy alakultak, hogy az év második felében tanári működésemet Budapesttől távol [Kolozsváron] kellett folytatnom; titkári tisztségemet a Választmány megbízásából mai közgyűlésünkig megtartottam ugyan, azonban a titkári és szerkesztői teendőket f.é. októbertől fogva, ugyancsak a választmány megbízásából Melich János tagtársunk látta el.” (Gombocz Zoltán titkári jelentése 1914-ről. MNy. 1915: 188.)

1922–1924. április–június, 4–6. füzet: Szily Kálmán közreműködésével Melich János, Gombocz Zoltán. – Az 1921. december 27-én tartott választmányi ülésen Szily Kálmán kéri, hogy „a Társaság mentse fel őt az elnöki és szerkesztői tiszt alól, mert attól tart, hogy megfogyatkozott ereje már nem tudna megfelelni a reá háruló súlyos feladatoknak”. Szinyei József alelnök a választmány nevében kéri, hogy másítsa meg elhatározását, s talán lehetne terhet könnyíteni azzal, ha visszaállítják „a hármasszerkesztés rendszerét, hiszen Gombocz Zoltán tagtársunk a ki régebben már részt vett a szerkesztésben, ismét Budapesten van”. Szily Kálmán kijelenti, hogy elhatározása végleges, de megjegyzi: „Ha a választmány talán megtisztelné

azzal, hogy kitéti a MNy. címlapjára, hogy »Szily Kálmán közreműködésével szerkeszti« ez és ez, azt szívesen fogadná, tapasztalataival és tanácsával egyébként is szívesen fog szolgálni, mert nem szándékozik véglegesen visszavonulni a Társaságtól» (MNy. 1922: 185–6).

A szerkesztésre utaló felirat csupán az 1924. november–decemberi, 9–10. füzet gyászkeretes borítékán változik ily módon: „Megindította Szily Kálmán”, „Szerkeszti Melich János, Gombocz Zoltán”. Ez a füzet közli Szily Kálmánnak július 24-én bekövetkezett haláláról a gyászjelentést és Melich János nekrológiáját, aki az elhunyt szerkesztői érdemeit méltatva hangsúlyozza: „Haláláig a Magyar Nyelvnek nem volt egyetlen száma sem, amely ne az ő irányításával, tanácsával jelent volna meg.” (MNy. 1924: 181). Az április–júniusi szám szerkesztésében még közreműködhetett, hiszen ebben két közleményt jelentetett meg (I. MNy. 1924: 88–9 és 103).

1924. szept.–okt., 7–8. füzet; 1924. nov.–dec., 9–10. füzet: Melich János, Gombocz Zoltán. – Pais Dezső – BÁRCZI GÉZA szerint – „az 1924. április–júniusi füzet óta vett lényeges részt a szerkesztés munkájában” (MNy. 1965: 9). BENKŐ LORÁND úgy tudta, hogy a folyóirat „szerkesztésébe 1924-ben, a XXI. kötet (1925) előállításának segítségével kapcsolódott be... Gombocz Zoltán és Melich János szerkesztők mellett működött, egylegőre nevének feltüntetése nélkül” (BENKŐ, Pais 137–8). Maga Pais Dezső így adta elő a történeteket: „1920-ban merült fel a Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve elkészítésének a terve... A MNyK. számára szerkesztési, illetőleg alakítási irányelveket dolgoztunk ki. Hozzájuk igazodtam Magyar Nyelvbeli cikkeimben, majd amikor 1924 első felében Melich és Gombocz bevontak a folyóirat korrigálásába és szerkesztésébe, ezeket igyekeztem érvényesíteni más szerzők közleményeiben is. Ilyen irányban erős próbát kellett állnom az 1927. évi Szinnyei-emlékkönyv megszerkesztésével.” (MNy. 1959: 155).

1925–1927: Gombocz Zoltán és Melich János.

1928–1935. márc.–ápr., 3–4. szám: Gombocz Zoltán, Melich János, Pais Dezső. – „Nem a mi feladatunk, hogy kifejtsük, mi a jelentősége nyelvtudományunkban folyóiratunk huszonöt évfolyamának. Mégis valamire rá kell mutatnunk ez alkalommal is. S ez az, hogy a Magyar Nyelv kötetsorozata nem egyéni munkálatok esetleges összerakásából kerekedett halmaz, hanem javarészből tervszerű, egymásbakapcsolódó közös tevékenységnek, kölcsönhatásoktól megtermékenyült tudományos életnek az eredménye. Főképpen ez az eleven együtteség nyilatkozik meg abban, hogy utolsó kötetünket nemcsak tudományunk régi művelői gazdagították értékes dolgozataikkal, hanem több figyelemre méltó közleményt hozhattunk, amelyeknek teljesen új nevek vannak aláírva. Örömmel és bizalommal várjuk tehát, hogy a huszonötéztendő múlt és jelen után folyóiratunknak és vele a magyar nyelvtudománynak jövője is lesz.” (PAIS DEZSŐ, Jelentés az 1929. évi Szily-jutalomról: MNy. 1930: 237.)

1935. máj.–jún., 5–6. szám – 1935. nov.–dec., 9–10. szám: Melich János és Pais Dezső. – A május–júniusi számban (gyászkeretes borítékkal) jelent meg Melich János nekrológja a május 1-jén elhunyt Gombocz Zoltánról (MNy. 1935: 199–201). Gyászbeszédében MELICH kiemelte: „abban hogy a Társaság folyóirata, a Magyar Nyelv, a magyar tudományosság legjobb folyóiratai közé tartozott és tartozik, Gombocz Zoltánnak soha el nem múló hervadhatatlan érdemei vannak. A folyóiratnak megalapításától 1914-ig, majd mikor Kolozsvárról visszakerült, 1922-től mindmostanig szerkesztője volt, de egyben a folyóiratnak fennállása egész ideje alatt a legnagyobb súlyú és értékű munkása volt. Gombocz széles és kiterjedt, sok vonatkozásban új utakat nyitó tudományos munkásságának jelentős részét fogják örizni mindenkor a Magyar Nyelv évfolyamai.” (MNy. 1935: 200).

1936–1942: Melich János közreműködésével Pais Dezső.

1943–1952: Pais Dezső.

1953–1955. szeptember, 3. szám: Pais Dezső és Benkő Loránd.

1955. december, 4. szám (és a kötet címlapján): Bárczi Géza, Benkő Loránd és Pais Dezső. – „Új fél század küszöbén” címmel a márciusi, 1. szám élén Bárczi Géza tekint vissza a folyóirat ötvenéves múltjára (MNY. 1955: 1–3). – Szerkesztőbizottság a júniusi, 2. számtól kezdve szerepel a folyóirat borítékain. – L. még MNY. 1956: 257.

1956–1973. március, 1. szám: Pais Dezső és Benkő Loránd. – „Életem munkájának jelentékeny, ha nem legnagyobb hányadát a *Magyar Nyelv* szerkesztésére fordítottam. Hogy hasznos volt-e tevékenységemnek ez az ága, nem én vagyok hivatva eldönteni. Én mindenestre egyik legfontosabb feladatomnak tekintettem több, mint négy évtizeden át, és tekintem most, amikor 1953 óta közösen szerkesztünk Benkő Loránd kollégámmal és barátommal, az újabb nyelvésznemzedék egyik legaktívabb és legeredményesebb tagjával, aki számos körü elfoglaltsága mellett mintaszerűen osztja meg velem a 67. évfolyamába lépő MNY. eléggé ágas-bogas dolgának lebonyolítását.” (PAIS DEZSŐ, Életem, emlékeim: Valóság 1971/6: 41.) – „Összesen közel fél évszázadig volt tehát Pais Dezső e folyóirat gazdája, mégpedig a szó legszorosabb értelmében. Mert életében sok mindent csinált nagy ügybuzgalommal, kedvteléssel, de alighanem semmit nem szeretett úgy, semmihez nem ragaszkodott oly megható, különös vonzalommal, mint ehhez a tevékenységhez. A folyóirattal kapcsolatos minden ügy kivételes fontosságú volt számára, s ezekért az ügyekért, lehetnek azok kicsik vagy nagyok, a lap dolgait alapjaiban vagy csak periférikusan érintők, dolgozni, küzdeni mindenkor kész volt.” (BENKŐ, Pais 138.)

1973. június, 2. számtól: Benkő Loránd. Az 1984. szeptemberi, 3. számtól 1991-ig technikai szerkesztő, 1992-től szerkesztő Juhász Dezső, 2004-től technikai szerkesztő Farkas Tamás. – „1953-ban vett maga mellé Pais Dezső... Nekem sosem volt a szerkesztés olyan mértékű szenvedélyem, mint neki, bár én is nagyon megszerettem ezt a munkát... A Pais Dezső személye iránti vonzalom is ösztönzött, hogy tisztességgel próbáljam csinálni, az ő igényeinek megfelelni, a tőle kialakított hagyományokat őrizni. Szívesen vállalt részese voltam a Magyar Nyelv sorsának majdnem ötven éven át... Sok évig szerkesztettük még Pais tanár úrral, abszolút harmóniában... Mindig egyetértve dolgoztunk, nehéz időkben is. Jó ideje pedig Juhász Dezső vett le – kiváló hozzáértéssel, ügybuzgalommal – nagyon sokat a vállamról, amit egyre kevésbé bírtam volna már elvégezni, egyedül ez nem ment... Én roppant szerencsés voltam, hogy Juhász Dezső szinte azonnal teljes vértzetben, szerkesztői vénával bőven megáldva lépett a Magyar Nyelvnél munkába.” (KISS JENŐ, Beszélgetés Benkő Loránddal 438–9.) – „Benkő Loránd felelős szerkesztői tevékenységének idejére esett egyebek mellett a szemle rovat újjáalakítása, rendszeressé tétele, az élőnyelvi rovat megindítása, bizonyos szerkesztési újítások, módosítások bevezetése, a tanulmányoknak angol nyelvű összefoglalással történő közlése, az újabb köteteknek a világhálón való megjelenítése. Az elismerés hangján említhetjük azt a tényt, hogy a Magyar Nyelv példamutató pontossággal jelent és jelenik meg most is, tudván azt, hogy a kritikus időkben a fenyegető gondok elhárításának kötelessége a felelős szerkesztő vállalt nyomta. A legfontosabb azonban az, hogy Benkő Loránd szerkesztői munkájának köszönhetően a Magyar Nyelv a radikálisan megváltozott és változó körülmények között is a magyar nyelvtudománynak változatlanul legáltalánosabb, a speciális magyar nyelvtudománynak legmagasabb szakmai presztízsű, tehát kiemelkedő jelentőségű orgánuma maradt.” (KISS JENŐ, Egy ritka szerkesztői jubileum: MNY. 2003: 120.)

ÉDER ZOLTÁN

A hundred years of The Hungarian Language (1905–2004)

As *The Hungarian Language* is the journal of the Society of Hungarian Linguistics, its history is interwoven with that of the Society. And since the activities of the Society practically coincide with Hungarian linguistics in the twentieth century, its journal is a true representation of the results and vicissitudes of those one hundred years. The author glances over the process whereby the journal originally meant to serve the general public gradually turned into a scholarly organ; specifically, a high-standard professional forum of Hungarian linguistics. He divides the history of *The Hungarian Language* into two periods, 1905 to 1949 and 1949 to 2004. He points out that, in the first half of the century, the journal was the home of historical linguistics, notably that of what is known as the Budapest School. In the second half of the century, in response to the demands of the period, it opened its pages for descriptive linguistics, thereby making the proportions of those two disciplines more balanced; and in the past twenty-five years, it has been offering a large scope to several current trends of linguistics with widely diverse convictions. The appendix presents the interested reader with an annotated chronology of the work of the successive editors of the journal, on the basis of contemporary declarations and documents.

ZOLTÁN ÉDER